

УДК 351.713

*В. В. Кушмаєва,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрний університет*

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК АГРАРНОЇ СФЕРИ

Узагальнено методичні підходи до оцінки рівня податкового навантаження та його впливу на обсяги і ефективність виробництва в аграрному секторі. Розроблено шляхи активізації податкових інструментів державного впливу на розвиток аграрної сфери.

Methodical approaches are generalized to estimation of level of the tax loading and his influence on volumes and efficiency of production in an agrarian sector. The ways of activation of tax instruments of state influence are developed on development of agrarian sphere.

Ключові слова: аграрна сфера, державний вплив, методичні підходи, податкові інструменти, структурна політика.

ВСТУП

Світова економічна практика накопичила значний досвід податкового регулювання економічних процесів в умовах кризових ситуацій. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що податкова політика постійно коригується залежно від стадії кризових ситуацій та їх тривалості. Організація оподаткування впливає на економічні процеси як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях. У раціонально побудованій системі оподаткування податки використовують як інструмент економічної і структурної політики.

Ми вважаємо, що податкова політика будь-якої країни повинна вирішувати подвійне завдання: оптимізувати рівень оподаткування з метою стимулювання розвитку підприємництва та забезпечити надходження до бюджетів коштів, достатніх для задоволення потреб держави і виконання нею своїх функцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Огляд численних публікацій щодо ролі й місця податків у економічній системі у пресі, наукових статтях та спеціальних виданнях дозволяє стверджувати про актуальність цього питання. Зокрема, роботи В.П. Вишневіського, І.О. Луніної, А.М. Соколовської, Ю.В. Черденченко, Л.М. Шаблістої та ін. присвячені дослідженню питань, пов'язаних з принципами побудови, розвитком та напрямками реформування податкової системи тощо. У теперішній час моніторинг справляння податків здійснюється в роботах М. Азарова, А. Бодюка, І. Горленко, О. Данилова, І. Кухаренко, Ю. Кравченко, П. Лайко, П. Мельника, В. Поповича. Втім, слід зазначити, що дослідження названих авторів мають хоч і глибокий, але вузькоспеціалізований характер і присвячені здебільшого аналізу механізму дії окремого податку (наприклад, ПДВ, податку на прибуток та ін.). Бракує загальносистемних досліджень оподаткування, заснованих на комплексному підході. Низку досліджень проведено вітчиз-

няними вченими. Серед праць у цій галузі відомі дослідження О. Василика, Д. Деми, М. Дем'яненка, С. Зорі, В. Кравченка, О. Кириленка, П. Саблука та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— узагальнити методичні підходи до оцінки рівня податкового навантаження та його впливу на обсяги і ефективність виробництва в аграрному секторі;

— розробити шляхи активізації податкових інструментів державного впливу на розвиток аграрної сфери.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогодні ефективність податкової системи передусім, визначається здатністю рівнозначно виконувати фіскальну та регулюючу функції. Вивчення проблеми реалізації регулюючої функції податкової системи у своїх статтях висвітлюють такі вітчизняні науковці: А. Ровенський, А. Мірошніченко, М. Романенко, Я. Жаліло, В. Калюжний та багато інших. Досягнення економічного зростання можливе тільки за умови ефективного державного регулювання через застосування податкових важелів. У основу формування вітчизняної податкової системи в Україні покладені міжнародні податкові системи, які не враховують особливостей економічного розвитку країни. Непорівнянність економіки України з розвинутими країнами унеможливує застосування податкового механізму у такому ж вигляді, як він застосовується в розвинутих країнах. Усі ці обставини не враховані при формуванні вітчизняної податкової системи, що зумовлює її суперечність і неефективність. Податкова система може бути ефективною тільки тоді, коли при її формуванні не відкидаються специфічні умови національної економіки, трудові традиції населення, а також інші чинники.

Поняття "ефективність системи оподаткування" виражається в одному із економіко-функціональних принципів: всі витрати на створення, функціонування розробленої системи оподаткування мають бути значно ниж-

чими, ніж отримана сума податків. Згідно з чинним законодавством вона повинна бути спрямована на виконання фіскальної функції та функції стимулювання, на прищеплення платникам податку податкової культури, розуміння ними обов'язковості сплати податків.

Систему оподаткування становлять сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, що справляються у визначеному законами України порядку. Податки — це обов'язковий елемент економічної системи держави незалежно від того, яку модель економічного розвитку вона вибирає, які політичні сили перебувають при владі. Встановлення і скасування податків і зборів, а також пільг їх платникам є прерогативою ВР, місцевих рад у відповідності до законів України про оподаткування. Зазначимо, що нестабільність, мінливість законодавчої бази не призводить до поліпшення економічної ситуації, а навпаки, сприяє фінансовим порушенням і зловживанням, розгортанню тіньового сектора економіки. Як наслідок, податкова система України має в основному фіскальний характер з явно завищеними ставками оподаткування, є надмірно складною, багатоканальною і нестабільною, а тому — недостатньо ефективною.

Аналогічну думку щодо недоліків існуючої системи оподаткування висловлює і М.Я. Дем'яненко [2, с. 25]. Він стверджує, що в державі відсутнє сучасне методичне та теоретичне підґрунтя процесу реформування податкових відносин. Це значною мірою нівелює результативність дій щодо вдосконалення їх правового регулювання. Відмічається низький науковий рівень економіко-математичного та юридичного обґрунтування проєктів законів і нормативно-правових актів з питань оподаткування, що призвело до непрогнозованості результатів їх застосування. Податкове законодавство України перебуває у стані перманентної нестабільності та юридичної невизначеності. Фактично під сумнівом опинились як чинність змін до податкових законів (оскільки вони суперечать базовому закону), так і власне Закон України "Про систему оподаткування", оскільки не всі його положення на практиці діють.

На даний момент в Україні суб'єкти господарювання оподатковуються на загальних підставах або за спрощеною системою, яка передбачає ряд переваг та пільг. Проте, ще необхідно досконало дослідити вплив системи оподаткування на ефективність функціонування аграрного сектора економіки в розрізі різних об'єктивних умов. Пропозиція щодо застосування єдиного податку з'явилася ще в середині ХХ ст. Ефективність його введення пояснювалась тим, що головним об'єктом оподаткування виступає дохід. Він і є головним джерелом сплати податку. Тому стає можливим запровадження єдиного податку, який об'єднає кілька. Це спрощує систему оподаткування, робить її справедливішою, а механізм розрахунку та стягнення податку стає прозорішим. Але він, на думку деяких економістів, має і недоліки [4, с. 48].

Сучасний більш дієвий механізм регулювання і підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників став формуватися в 1998 р. Зокрема, істотне значення для зниження податкового тиску на аграрні підприємства мало введення з 1.01.1999 р. фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), який на той час замінив 12 видів податків і зборів. Це стало важли-

вим кроком до зміни податкового законодавства з метою стимулювання виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників, що було закріплено прийняттям Закону України "Про фіксований сільськогосподарський податок" від 17 грудня 1998 року №320 [6], який дозволив, з одного боку, зменшити податкове навантаження, з другого — спростив його нарахування та сплату.

Протягом останніх років податкова політика щодо сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності мала курс в бік зменшення податкового навантаження та спрощення системи оподаткування, повнішого розкриття стимулюючого потенціалу податкової системи для аграрного сектора економіки. Держава вже неодноразово здійснювала реструктуризацію і списання недоїмки сільськогосподарських підприємств у платежах до бюджету та Пенсійного фонду.

Закон України "Про внесення змін до статті 11 Закону України "Про податок на додану вартість" від 18 лютого 1999 року №442 дав змогу спрямовувати суму податку на додану вартість, яку повинні сплачувати до бюджету переробні підприємства за реалізовані молоко та м'ясопродукти, для виплат дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за поставлені на переробку молоко та худобу. Такий підхід дав можливість переробним підприємствам стимулювати поставку сировини саме на переробні підприємства, збільшити заповнення виробничих потужностей і відповідно зробити дешевшою готову продукцію.

Наступним кроком у стимулюванні діяльності сільськогосподарських товаровиробників стало прийняття змін до чинного податкового законодавства, зокрема до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про податок на додану вартість" від 13 червня 2000 року № 1874 в частині надання пільг з податку на додану вартість для сільськогосподарських підприємств щодо операцій з продажу товарів (робіт, послуг) власного виробництва, включаючи продукцію (крім підакцизних товарів), виготовлену із власної сировини, за винятком операцій з продажу переробним підприємствам молока і м'яса, згідно з яким кошти залишаються у розпорядженні сільськогосподарських товаровиробників і використовуються на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення.

Однією із вагомих складових у вдосконаленні законодавчої системи стосовно стимулювання через оподаткування сільськогосподарських товаровиробників став Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства" [5, с. 63], яким визначенні основні рамки податкової політики в аграрному секторі: на період його дії заборонено вносити зміни до законодавства, що можуть спричинити збільшення податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників. Хоча й рівень сплати прямих податків постійно зростає, внаслідок дії чинного податкового законодавства податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства суттєво зменшилось.

На даний час фахівці з податків [7, с. 55] прийшли до висновку, що не може ставитись за самоціль скорочення кількості податків. Всі податки мають розглядатися як система. І якщо ця система надійно сконструйована і надійно працює, кількість податків перетворюєть-

ся у другорядний фактор. І навпаки, якщо податкова система не відпрацьована, завжди на перший план виходить кількість податків. У кінцевому підсумку для суб'єктів господарювання на першому місці стоїть розмір податкових платежів, а потім уже механізм їх стягнення. Не байдуже вони ставляться, як уже відмічалось, і до того, куди спрямовуються вилучені у них кошти.

Складним і до цього часу невирішеним залишається і питання щодо джерел сплати прямих податків. Як відомо, одна частина прямих податків сплачується за рахунок прибутку, інша — за рахунок коштів, що відносяться на собівартість продукції. При цьому за рахунок прибутку сільськогосподарськими підприємствами сплачується менша частина податків. Основна ж їх маса оплачується за рахунок коштів, що відносяться на витрати виробництва. Деякі економісти вважають це питання не принциповим, тому що, на їх думку, в практичному плані таким чином здійснюється не що інше, як первинний розподіл прибутку.

На нашу думку, таке обґрунтування вибору джерел сплати прямих податків не можна вважати задовільним, тому що воно породжує довільне трактування доцільності вибору джерела сплати того або іншого податку. Отже, це питання повинно вирішуватись з принципових позицій, тобто, якщо мова йде про прямі податки, вони обов'язково мають сплачуватися за рахунок прибутку. Такий підхід дозволить, по-перше, забезпечити єдине методологічне ставлення до всіх прямих податків; по-друге, офіційно засвідчити, що джерелом всіх прямих податків є прибуток; по-третє, об'єктивно визначити фінансовий результат підприємств і об'єктивно оцінювати ефективність їх діяльності. При такому підході підвищиться і реальність надходження коштів до бюджету, не буде випадків фіктивних платежів при збитковій діяльності підприємства. Подальшому зниженню податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників, а також розвитку бізнесу в сільській місцевості має сприяти прийняття Податкового кодексу України. Однак, принципи оподаткування, що передбачаються у ньому, жодним чином не повинні спричинити обернений процес.

Формування дохідної частини бюджету є важливим видом діяльності будь-якої держави. Процес приватизації державної власності й становлення ринкових відносин протягом останніх років суттєво змінили зміст фінансових ресурсів державного бюджету, при цьому все більшого значення набувають податкові методи їх акумуляції. Податки стають не тільки головним джерелом формування державного бюджету, але й важливим джерелом радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора виробництва, стають засобом забезпечення соціальної сфери. Податкові надходження до бюджету є не лише основним джерелом наповнення бюджету, а й інструментом регулювання соціально-економічних процесів — перерозподілу доходів між членами суспільства, стимулювання окремих видів господарської діяльності й обмеження розвитку інших тощо [1, с.26]. Держава фінансує свої видатки, насамперед, за рахунок податкових надходжень. Для будь-якої держави, податки — це 80—90% усіх доходів бюджету, інше джерело — прибутки державних підприємств, позики, емісія [3, с.80]. Отже, податок — це встановлений за-

коном для досягнення загальнодержавного або місцевого значення цілей обов'язковий індивідуально безвідплатний грошовий платіж, який вноситься юридичними та фізичними особами до державного чи місцевого бюджету за наявності матеріальних передумов (доходу, прибутку чи майна) у чітко визначені строки та у передбачених законодавством розмірах і не призначений для конкретних витрат.

ВИСНОВКИ

Сільськогосподарські підприємства в Україні з 01.01.1999 р. перейшли на сплату фіксованого сільськогосподарського податку, мають спеціальні умови нарахування та сплати податку на додану вартість, деякі сплачують податок на прибуток підприємств, акцизний збір та чимало інших податків і зборів. Чинна модель податкового регулювання не спрямована на стимулювання збалансованого розвитку регіонів та підвищення їх фінансово-економічної стійкості, оскільки була сформована на зразок податкових систем країн Заходу без врахування соціально-економічних та структурних особливостей.

В останні роки податкова система характеризувалася посиленням адміністративного контролю. Однак це не дає бажаного ефекту. Вітчизняна система оподаткування заснована на використанні податків із різною базою, звідси і виникає кумулятивний ефект, без усунення якого неможливо зробити систему оподаткування прозорою, простою для адміністрування, визначення реального податкового навантаження. Фактичний податковий тиск в Україні є високим, просто це завуальовано кумулятивною системою оподаткування.

Література:

1. Верзун А.А. Можливості подальшого реформування фіксованого сільськогосподарського податку / Верзун А. А. // Зб. наук. праць Луган. нац. аграр. ун-ту / Наук. ред. В.Г. Ткаченко. — Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2004. — № 37(49). — С. 22—25.
 2. Дем'яненко М.Я. Основи податкових відносин в АПК / Дем'яненко М. Я. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 72 с.
 3. Зелінський В. Трансформації в аграрному секторі постсоціалістичних країн Європи / Зелінський В. // Економіка України. — 2000. — № 1. — С.79—82.
 4. Носов С.И. О методах расчета единого сельскохозяйственного налога / Носов С.И., Корнеев А.Ф., Капитонов А.А. // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2003. — № 1. — С. 48—52.
 5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 62—81.
 6. Про фіксований сільськогосподарський податок: Закон України №320-XIV від 17 грудня 1998 р. (зі змінами та доповненнями згідно законів № 427-16 від 06.12.2006, ВВР, 2007, № 9, ст. 68). [Електронний ресурс]: <http://www.liga.net>
 7. Тарангул Л. Взаємообумовленість оподаткування та економічного розвитку / Тарангул Л., Джигалов С. // Науковий вісник Національної академії ДПС України. — Ірпінь, 2003. — № 4. — С. 55—61.
- Стаття надійшла до редакції 09.12.2009 р.*